

A spanyol jogszokáskutatás eredményei: a gyermekre vonatkozó jogszokások

MATLA GABRIELLA

(jogtörténész, hivatali főtanácsos, Fejér Megyei Kormányhivatal Igazságügyi Szolgálat)

The results of Spanish legal customs research: the legal customs concerning children

Focusing on the legal customs concerning children, the study undertakes to present the results of Spanish legal customs research, highlighting Joaquín Costa's Aragonese research and their integration into the modernization processes of Spanish private law.

Keywords: Spanish legal custom research, Joaquín Costa, Alto Aragón, legal modernization

A tanulmányban részletesen igyekszem bemutatni elsősorban a gyermekekre vonatkozó jogszokásokra fókuszálva a spanyol jogszokáskutatás eredményeit. Ennek során hangsúlyt helyezek annak egyik kiemelkedő alakjára, *Joaquín Costa-ra*, Aragónia saját jogintézményeire, melyek „feltérképezésével” Costa egy élő szokásjogi mintát kívánt nyújtani a törvényhozók, jogalkotók számára a későbbi, a spanyol gazdaság, állam modernizációját elősegítő jogalkotási folyamat elősegítése érdekében. Részletesen elemzem az aragóniai jogszokásokat: a *Comunidad doméstica del Alto Aragón*, azaz a *Családi Tanács* jogintézményét, az örökléssel kapcsolatos jogszokásokat, a *Casamiento en casa-t*. Ezen elemzésem kiterjed mind a jogtörténeti, néprajzi hátterére ezen intézményeknek, mind pedig az egyes jogintézmények jogdogmatikai hátterét is feltárja, eredeti forrásanyagra támaszkodva.

Az aragóniai jogszokásokról

A spanyol jogszokáskutatás emblematikus alakja, *Joaquín Costa* (1846–1911)¹ törekvéseit, minden egyes megnyilvánulását a jog iránti szeretete motiválta, a jogra nem mint pusztán tudományra tekintett, hanem mint "megélt jogra": az emberek által létrehozott, sajátjuknak érzett, gyakorlati, együttélési normára. *Costa* maga is közelről, a természetes helyén, „grausi őrtornyából” közvetlenül figyelhette meg a helyi szokásokat, az aragóniai szokásjogi intézményeket, tanulmányozta és részletesen elemezte azokat, bebizonyította ezen eltűntnek vélt, vagy csak egyszerűen csak feledésbe merült jogintézmények létezését.²

„...ahhoz, hogy a szokásokat megértsük, érezni kell azokat és nem érezheti az, aki nem ugyanazt a környezetet lélegzi be, amelyben létrejött, aki nem hatol át érzések, meggyőződések, hiedelmek, erények, eszmék, szükségletek, szokások és örökölt hagyományok, domborzati és éghajlati viszonyok igen összetett hálóján, amelynek eredménye egy ilyen intézmény. Ezért a szokásokat, ahelyett, hogy megvitátnánk, inkább tisztelni

¹ Tagányi 1919; Tárkány Szücs 1976: 89; Matla 2017; Nagy–Matla 2022.

² Merino y Hernández 1986: 71.

*kell őket, élő kifejezéseként a társadalmi akaratsnak és a nép szuverenitásának közvetlen termékének.*³

Costa a „*Derecho consuetudinario y economía popular de España*”⁴ című gyűjtéseit tartalmazó és 1879-től közétett összegző művében részletesen bemutatta a családi szokásjogi intézményeket. Szorgalmazta azoknak az aragón polgári jogi Kódex tervezetében való beépítését, „*mivel Aragóniában a szokásjog hatályban van, rá kell térni – a kodifikáció előzetes műveleteként – a mostanáig szóban megőrzött aragón jogszokások megszerkesztésére és írásba foglalására.*”⁵

Jól látható, hogy Costa két célt kívánt elérni: egyrészt tükröt tartani az aragón nép számára és a népi jogszokások gyűjtésével valamint elemzésével hozzájárulni ezek megőrzéséhez. Másrészt a törvényhozók, a jogalkotók számára példát is kívánt mutatni. Hozzájárulni ahhoz, hogy a jogi modernizáció az írott jogban megjelenő szabályozási előzmények mellett a jogszokásokat is vegye figyelembe. Hogy a jogi modernizáció szerves fejlődésként, a kontinuitást biztosítva valósuljon meg, mert „*a jó törvények a jó szokásokból jönnek létre.*”⁶

1. kép: Az Ebro folyó völgye (Forrás: wikipedia.org)

Costa az élő jogszokásokban Alto Aragón népének legsajátosabb jellemzőit látta, és amikor a szokásokkal foglalkozik, valójában „Aragónia jogi valóságát”, az altoaragón jogéletet⁷ tárja fel. Fontosnak tartom ehelyütt azt pontosítani, hogy Aragónia Costa számára elsősorban Alto Aragón vidékét jelenti. Valójában az aragón jogban két – földrajzilag is jól elhatárolható – terület különböztethető meg: az egyik az Alto Aragón. Ez Aragónia tartomány északi, az Ebro folyótól a Pireneusokig terjedő része a maga íratlan és össze sem gyűjtött szokásjogával; a másik az Aragón Citerior, ez

³ Costa 1883: 137.

⁴ Costa 1879–80, 1902, 1981.

⁵ Merino y Hernández 1986: 73.

⁶ Costa 1981: 75.

⁷ Gil Novales 2014: 48.

Aragóniának az Ebro folyótól délre eső része, melynek jogintézményei írásban összegyűjtésre kerültek és amelyek egyfajta átmenetet képeznek az altoaragón és a kasztíliai jog között. *Costa* hangsúlyozza az altoaragón szokások jelentőségét, különös tekintettel a régió gazdasági viszonyaira, jellemzőire. Az altoaragon jogszokáskutatások szükségességét és fontosságát hangsúlyozva úgy fogalmaz: Alto Aragón olyan Aragónia számára, mint Aragónia, Spanyolország számára. *Costa* minden alkalmat megragadott arra, hogy felhívja a figyelmet a szokásjog tanulmányozásának szükségességére, különös tekintettel a kodifikáció időszakára.⁸

Costa meglátása szerint a városi emberek, különösen a jómódú, gazdag polgárok nem értik meg a „nemzet lelkét” képviselő egyszerű, vidéki paraszt embereket, földműveseket, a jogtudósok pedig értetlenül állnak a vidék problémáival szemben, mivel ők más társadalmi osztályhoz tartoznak.

2. kép: Aragón völgyi (Anso) család (Forrás: www.diariodelaltoaragon.es)

A fentiekén túl *Costa* tradicionalizmusának további lényegi jellemzője, hogy az a családon, mint élő, társadalmi-, gazdasági- és jogintézményen alapszik.⁹ „Minden országban kétféle család létezik. Töredékük átmeneti, változó, instabil, történelem és hagyományok, állandó lakhely nélküli, névtelen, ...vándorló, kaotikus tömeg. A többiek patriarchális családok, családnevekkel, amelyeknek ismert a származása, évtizedeken át

⁸ Gil Novales 2014: 62.

⁹ Gil Novales 2014: 62.

ugyanazon falakon belül éltek nemzedékek áldásával; ...ezek a családok testesítik meg a nemzetség hagyományait és lelkét...".¹⁰

Costa olyan családi szokásjogi intézményeket tárgyal, mint például a „*Comunidad doméstica del Alto Aragón*”¹¹; „*Consejo de familia*”¹²; „*Heredamiento universal*”¹³; „*Dotes y legítimas*”¹⁴; „*Viuedad*”¹⁵; „*Casamiento en casa*”.

Comunidad doméstica del Alto Aragón

A *Comunidad doméstica del Alto Aragón* jogintézményben Costa Alto Aragón házközösségét mutatja be. Ezen jogintézmény rendelkezéseinek ismertetésén keresztül egyben megismerhetjük az aragóniai családszerkezet jellegzetességeit is.¹⁶ Aragónia családra vonatkozó jogszokásai olyan élő és komplex szokásjogi szabályrendszert alkottak, amely az aragón tételes jogot, törvényhozást, ahhoz rendkívül jól illeszkedve oly módon egészítette ki, hogy a családi viszonyokra vonatkozóan szinte tökéletes egységet képező, tételes és szokásjogi szabályrendszert hoztak létre. Ennek eredményeként egy szinte tökéletes, teljes, jól együttműködő jogi szabályozási környezet alakult ki. Ezen jogi környezet alapozta meg a család jogintézményének és a családnak, mint Aragóniában különösen fontos, elsősorban a mezőgazdasági termelésből eredő gazdasági és társadalmi egységnek önmegtartó és folyamatos, a társadalmi igényekkel harmonizáló, így erős legitimitással bíró hatalmi tényezővé válását.

Megfigyelhető ennek inverze is: a jogi környezet is elősegítette mindezt, képes volt harmonizálni a család hatalmi és folytonossági egységének hagyományos elvét a családtagok személyiségének legmélyebb tiszteletével.¹⁷ Alapvető jellegzetessége, hogy a család Aragóniában önmaga által alakul, fejlődik, önmagában áll, önmagának ad jogot, szemben a kasztíliaival, ahol az állam mindenkit ugyanarra a rendszerre kötelez. A Fuero egy házközösségi rendszert mutat – a házastársak jogaival, vagyonrendszerrel és bennük a gyermekek részvételével –, mely önkéntes, fakultatív és nem kötelező, egy liberális rendszer.¹⁸

Minden család egy valódi gazdasági egységként funkcionál, ezáltal gazdasági alapon nyugvó személyegyesülés. Olyan „társasági forma”, melyet egy fő – az apa vagy az egyik testvér, vagy rokon, vagy egy a család által befogadott személy – irányít. Megkérdőjelezhetetlen alapelve, hogy a család vagyona oszthatatlan. Az *ab intestato* öröklés soha nem nyílik meg. Ha a családfő megöregszik, gyermekei közül örököst nevez meg, ha gyermektelen, örökbe fogadással biztosítják a család továbbélését, működését. Amennyiben a családfő örökös nélkül hal meg, a rokonaiból álló Családi Tanács nevezi meg az örököst. A választás, amely egyrészt erkölcsi, másrészt gazdasági

¹⁰ Costa 1883: 514; Ortega Costa 1998: 12.

¹¹ Alto Aragón házközössége

¹² Családi Tanács

¹³ Általános öröklés

¹⁴ Hozomány és köteles rész

¹⁵ Özvegyiség

¹⁶ Fontos megjegyezni, hogy ugyanezen időszakban *Bogišić* a délszláv házközösséget, a zadrugát kutatta: Bogišić 1884. E témával részletesen foglalkozik: Bognár 2011.

¹⁷ Fraguas Madurga 1999: 122–123.

¹⁸ Costa 1981: 53.

szempontból történik, arra esik, aki legalkalmasabbnak tűnik a közösség kormányzására, irányítására, ügyeinek intézésére, illetve adottságai és személyes tulajdonságai, rátermettsége is méltóvá teszik erre a feladatra – lehetőség szerint ez általában az elsőszülött. A cél a vagyon családban maradásának biztosítása. Az otthonmaradó, házasságra nem lépő testvérek (*tiones*) a család érdekében dolgoznak és engedelmességgel tartoznak a családfőnek. Ha átmenetileg, munkavállalás céljából elhagyják otthonukat, sőt még a közösségből is távoznak napszámosnak vagy cselédnek állva, visszatérésükkor a szülői házba ugyanazon jogok illetik meg, mint azelőtt. Kerestetik saját vagyonukat képezi (*peculium*), amely lehet pénz vagy kis számú jószág. Ha végleg elhagyják a házat, hozományt vagy köteles részt kapnak.¹⁹ Jól látható, hogy elsődleges, alapvető és prioritást élvező volt a családi közösség fennmaradása, egybetartása, ez a család legfőbb, minden más szempontot megelőző érdeke.

Mindegyik család a saját belső életét szabályozó valamennyi jog „szerzője”, kvázi „jogalkotói” szerepet tölt be: törvényt hoznak, végrehajtanak, értelmeznek és akár ítéletet hoznak saját szerződéseik, statútumaik alapján. Az egyéntől elvárják, hogy a család érdekében és annak javára a vagyon egységét szem előtt tartva cselekedjen. A házasság több, mint egy „szívügy”, egy „államügy”²⁰. Az atyai hatalmat az apa a gyermek javára és az ő érdekeit szem előtt tartva gyakorolja, így az inkább gyámságnak tekinthető: „*de jure regni, no habemus patria potestatem*”²¹. A házastársak az egyenlőség alapján élnek. A családi egységben nem szívódik fel és nem tűnik el család tagjainak személyisége, sem az apáé, sem a feleségé, sem a gyermeké. A törvény garantálja az apának a végrendelkezés abszolút szabadságát, a gyermek semmilyen jogcímen sem vesztí el vagyonát és 21 éves korában emancipálódik.²²

A Családi Tanács

A polgárjogi jellegű szokásjogi intézmények közül a Családi Tanács a legmeghatározóbb. Szerepe igen jelentős és tevékeny volt a „családi lélek”²³ megőrzésében, úgy mint a gyámnevezés, emellett a családfő halála esetén, amennyiben az nem rendelkezett örökösről, annak kijelölése és megnevezése. A túlélő házastárs házasságkötésének engedélyezése vagy megtagadása új házastárssal, házassági szerződés jóváhagyása és kihirdetése, az új házasságkötés esetén az első házasságból származó gyermek érdekeinek biztosítása, valamint az új házasságból születendő gyermek(ek) és az új házastárs vagyoni jogosultságainak meghatározása. Döntés a megnevezett, végrendeleti örökössel szemben megfogalmazott panaszokra vonatkozóan, valamint az apa vagy a testvérek részéről a rossz bánásmód, a nem megfelelő tartás, a megállapított hozomány vagy a köteles rész mértéke miatt. Amennyiben a panaszosokra nézve kedvező határozatot hoz, úgy a Családi Tanács megállapítja azt az összeget, vagyoni

¹⁹ Costa 1981: 54.

²⁰ Costa 1981: 63.

²¹ Costa 1981: 63.

Aragóniában a szülői részről „tutela”gyámság létezik, és nem a „patria potestad”, vagyis az atyai hatalom. Ennek a gyámságnak a természete különbözik a kasztíliai atyai hatalom jellegétől, lényege: a gyermekek rendelkeznek azzal, amit megszereznek. Costa 1981: 191. 55. megjegyzés.

²² Costa 1981: 62–63.

²³ Costa 1981: 74.

hányadot, amelyet az örökösök rendelkezésére kell bocsátani hozomány vagy tartás jogcímén. Valamint szerepet vállal az öröklés vagy a házassági szerződések értelmezésében, intézkedik a temetések és a családfők lelki üdvéért való könyörgés kapcsán.²⁴

Szinte döntéshozóként működött a családi élet legkritikusabb és legfontosabb pillanataiban. Döntései végrehajthatóak és megfellebbezhetetlenek voltak, nem volt szükséges érvényességükhöz és végrehajthatóságukhoz sem bírósági, sem bármely más hatósági legitimációra, megerősítésre, jóváhagyásra.²⁵

Aragóniában a Családi Tanács kizárólag rokonokból állt, összetételét tekintve rendszerint négy vagy két vér szerinti legközelebbi rokon, apai és anyai ágról fele-fele arányban, hivatalos személy (plébános, bíró, polgármester) bevonása csak vitás esetekben volt lehetséges.²⁶

Öröklési jogszokások Aragóniában

Az öröklés jogintézményét vizsgálva rendszerint örökösnek az elsőszülött gyermeket nevezik meg, azonban azt a nem elsőszülött fiú- vagy lánygyermeket is megnevezhetik, aki képességei, adottságai, rátermettsége révén a vagyon kezelése, a család jólétének megőrzése és biztosítása érdekében az örökség megszerzésére és ezáltal a nagycsaládon belüli, társadalmi és gazdasági vezető szerep gyakorlására az elsőszülöttnél érdemesebb.

A hozomány és a köteles rész esetében az örökségből részesülő leszármazónak az örökségből nem részesülő leszármazó, azaz a testvére számára ki kellett adnia annak a hozományát és az őt megillető köteles részt. Ez érintett bármely jogcímen megszerzett vagyontárgyat, amely a szerzés jogcímétől függetlenül az örökség részét képezte. Ezen, az alábbiakban részletezésre kerülő jogintézmény példája a korszak jogi és gazdasági kreativitásának. Lényege, hogy a családi vagyonból egy igen csekély vagyonrész – amelynek akár teljes elvesztése sem bír jelentőséggel – a kiskorú gyermekekre bíznak, akik azzal önállóan elkezdhetnek gazdálkodni, ezáltal egyrészt nagykorúságukra kitűnik a család későbbi irányítására való képességük, vagy képtelenségük, másrészt eredményes gazdálkodásuk esetén még kiskorúként a családon belül gazdálkodva lényegében saját maguk „kitermelik” későbbi hozományukat, köteles részüket anélkül, hogy annak kiadásával így a családi vagyon csorbulna, míg esetleges sikertelenség esetén a család vagyonvesztése nem következik be, „csak” később a hozományt, köteles részt a családi vagyon terhére kell kiadni. Az alábbiakban ezen jogszokás néhány érdekes részlemét kívánom bemutatni.

A fiúk, amikor 10–12 éves korukat elérik és elkezdenek szolgálni, általában jószágot őrizni, egy kisebb vagyont bíznak rájuk: 2–3 birkát, 2 vagy 3 *cahíz*²⁷ búzát vagy egyéb gabonát vagy 80, 100 vagy több réal,²⁸ amit búzára vagy birkákra fordítanak. A tenyésztéssel saját nyájra tesznek szert, és amikor belépnek abba az életkorba, és

²⁴ Costa 1981: 75–76.

²⁵ Costa 1981: 76.

²⁶ Costa 1981: 79.

²⁷ Cahíz: úrmérték, 666 liter

²⁸ Real: ¼ pezeta

felébred bennük a gazdálkodás iránti vágy, valamint házasodni készülnek, már nagyobb nyáj áll rendelkezésükre, mint az apjuknak. Ha a vetőmag, amit a vagyon megalapozásához kapnak kevésnek bizonyul, két vagy több éven át elvetik, vagy a szülő jószágával (ökrével) szántanak vagy ugart törnek fel közösségi hegyen. Amíg kiskorúak, az apa kezeli a vagyont, elkülönítve a családi vagyontól, költségvetéstől. Annak érdekében, hogy vagyonukat gyarapítsák, általában nem hagyják el a szülői házat, éppen elegendő munkát biztosít számukra a földeken való munka (vetés, aratás), birkanyírás, így ezzel a tőkével nagyobb hozamra, nyereségre tesznek szert, mely lehetőséget biztosít arra, hogy kiadják a hozományt, illetve a köteles részt.²⁹ Előfordul olyan záradék, melyben „*A fiúgyermek, mostantól, amíg el nem érik a 12. életévét, meghatároznak nekik 100 real összeget vagyon megkezdéséhez, amely összeg idővel gyarapodni fog, amely részben vagy egészben hozományként szolgál nekik a ház adottságai szerint.*”³⁰

Costa hozzáfűzi, hogy amikor a vagyon meghaladja a köteles rész összegét, a logika azt követelné, hogy a felesleg visszaforgatásra kerüljön a családi vagyonba, e szokásjogi intézményt logikusnak, szimmetrikusnak jellemzi és a jegyzőkönyvek olyan eseteket is megemlítenek, mint pl. „*ha elérik a 14. életévüket, és nem mutatnak (az örökös testvérei) hajlandóságot az egyházi vagy irodalmi életpálya felé, mindegyiknek ad egy tehenet vagy két cahíz búzát*”³¹ a vagyon megalapozásához, melyet az apa életében ő kezel, míg az apa elhalálása esetén mindegyik gyermek saját maga, mely vagyon egészben vagy részben a hozomány részét képezi. Ezt a hozományt vagy köteles részt a szülők jelölik ki, hiányukban pedig az örökös, „*...amennyiben a vagyon meghaladja a köteles részt a ház adottságai alapján, a felesleg az örökös javára fordítódik*”.³² Costa ezen eseteket a múlt század (18. sz.) öröklésről rendelkező szerződéseiből merítette. Megfigyelhető, hogy a köteles részt maga a gyermek a saját munkája által lassanként szerzi meg, esetleg szülői vagy örökösi segítséggel, azonban ezáltal a családi vagyon nem gyengül meg, azt a család megélhetésére, gyarapodására fordíthatják.

A kiskorú gyermekek vonatkozásában Costa felhívja a figyelmet arra, hogy Alto Aragón jogszokásában nem fejlődött ki és nem is vált általánossá a gyámság jogintézménye. Kifejti, hogy ennek a jelenségnek az oka az aragón Fueroban található. Egyrészt statútum szabályozza a család belső életét a házasság megkötésétől egészen a család kihalásáig, ugyanakkor a szokásjog a házassági szerződés területén alakult ki, és amikor megkötik azt, még nincsenek kiskorúak. Másrészt az aragón jog által senki sem választhatja el a gyermeket sem az özvegy apától, sem az özvegy anyától, még akkor sem, ha új házasságot kötnek, annak dacára, hogy az örökhagyó házastárs vagy a bíró gyámot nevezett ki a kiskorúnak – hacsak nem rendelkeznek a gyermekek vagyonnal és az apa vagy az anya nem akarja eltartani őket. Ha mindkét szülő elhalálozik, a bíró nevez ki két gyámot, az árva rokonai közül: az egyiket az apai, a másikat pedig az anyai részről, hogy ily módon gondoskodjanak a gyermek vagyonáról. Harmadrészt a kiskorúság Aragóniában 14 éves korban végződik mind a fiúk, mind a lányok esetében. Az aki, átlépte ezt az életkort, megjelenhet a bíróságon engedély

²⁹ Costa 1981: 164.

³⁰ Costa 1981: 165.

³¹ Costa 1981: 166.

³² Costa 1981: 166.

nélkül, keresetet nyújthat be polgári peres ügyekben, elhagyhatja az atyai házat, minden esetben szülei engedélye nélkül rendelkezhet halál esetére szóló ügylettel – végrendeleti vagy póthagyatéki úton – a megszerzett ingó, ingatlan vagyonával. Amennyiben házas, akkor pedig ingyenesen vagy ellenérték fejében megkötött élők közti ügylettel is rendelkezhet a vagyonáról pl. ajándékozás, eladás, stb. által. A gyámság 14 éves korban ér véget, és 14 év felett nincsen gyámság (gondnokság). Negyedik okként sorolja fel *Costa* azt, hogy már a Fuero biztosítja a lehetőségét arra, hogy a kiskorú amikor 14. életévét eléri, ha korábban gyámság alatt állt, kérelmezze a gyámság megszüntetését, s ezen kérelemről a két rokonból álló Tanács határoz. A Családi Tanácsra bízzák a gondoskodást és a kiskorúak érdekeinek védelmét.³³

A gyámnevezés nem mutat egységes megoldásokat, néhány településen jellemző az alábbi záradék: „*A megjelölt rokonok (Családi Tanács) lesznek a gyámjai, amennyiben szükséges, gondnokai azon gyerekeknek, akiknek szükségük van rájuk ...*”³⁴ Általánosabb az, amikor a kiskorúról való gondoskodás implicit feltételként szerepel: az örökös megnevezés záradékában „*A rokonok azt az örököst fogják megnevezni a gyermeknek, megállapodva a többiek vonatkozásában, aki a legmegfelelőbbnek tűnik nekik*”,³⁵ vagy a túlélő házastárs későbbi házasságkötéséhez való hozzájárulás vagy megtagadása esetén megkötött házassági szerződés klauzulájában: „*figyelembe véve a gyermekek legjobb nevelését és jólétét.*”³⁶

Megfigyelhető, hogy milyen erősen dominál a gyermek mindenek feletti érdekének a szempontja: olyan közeli rokonok megjelölése, akik a gyermek javát szem előtt tartva kezelik vagyonukat abban az esetben, ha árván marad a kiskorú. Ha a túlélő szülő nem képes a gyermek nevelésére, gondozására, vagyonának kezelésére, akkor a Családi Tanács közvetlenül vagy az általuk megnevezett gyám(ok) segítségével teszi meg mindezt anélkül, hogy a bíró ebbe beleavatkozna vagy jóváhagyna.

Casamiento en casa

„*Casamiento en casa*”³⁷ szokás Aragónia területén volt jellemző azon esetekben, amikor a házastársak még kiskorú gyermekkel vagy gyermekekkel rendelkeztek és valamelyik házastárs elhalálozott. A szokás fő célja a családi gazdaság, mint vagyontömeg és mint gazdasági egység (családi üzem) működőképességének, teljességének fenntartása, így a tágabb körben vett család megélhetése, fennmaradása, gazdasági alapjának működtetése. Ennek érdekében a szokás vegyítette az írott polgári jog és a helyi szokásjog intézményeit, azokat egymás mellett, egymást kiegészítve, alkalmazva. Megfigyelhető, hogy mindemellett ennek igyekezett jogalapját is adni azzal, hogy a szokás gyakorlásához a Családi Tanács jóváhagyása, hozzájárulása volt szükséges.

³³ Costa 1981: 186–188.

³⁴ Costa 1981: 188.

³⁵ Costa 1981: 188.

³⁶ Costa 1981: 188.

³⁷ Costa 1981: 209–224.

A szokás lényegét röviden akként írhatjuk le, hogy amíg a kiskorú gyermekekkel rendelkező házastársak valamelyike elhalálozott és az özvegy újabb házasságra lépett, ebben az esetben a házasuló felek törvényes polgárjogi keretek között házassági szerződést kötöttek. A Családi Tanács hozzájárulásával azonban a szokás lényegét adó módon a házassági szerződés áttörve a haszonélvezeti jog polgárjogi kereteit, külön záradékban rendelkezhetett arról, hogy a gyermek vagy a gyermekek által örökölt vagyonon fennálló özvegyi jogot, amennyiben az újabb házasságkötés folytán beházasodó fél, az özvegy házastársa az özvegyet túléli, ezen új házastárs tovább gyakorolhassa.

A jogszokás lényeges eleme volt továbbá az, mintegy a záradékban biztosított fenti jogosultság mellett, hogy ezen záradék a házassági szerződésben történő megfogalmazása és a Családi Tanács ehhez való hozzájárulása esetén az új házasságkötés során az özvegynek az új házastárs részére hozományt nem kellett szolgáltatnia. Lényegében a haszonélvezeti jogban ily módon történő részesítése a házastársnak a hozomány szerepét töltötte be.

Ezen jogszokás számos jogelméleti érdekességet, jellemzőt rejt magában. Alapvető tulajdonsága, hogy egy jövőre nézve, egy jövőben bekövetkező bizonytalan esemény esetére, mintegy feltételként jön létre. Az özvegy újraházasodását követően bekövetkezett halála esetére az őt túlélő új házastárs és a korábbi házasságból származó gyermekek vagyoni viszonyait rendezi.

További kiemelendő jellemző a hozomány intézményének perfektuálása és lényegében a fentiek szerinti jövőbeni, bizonytalan eseménytől függő átadása az új házastárs részére. A hozomány lényegében a jövőbeni, bizonytalan esemény függvényében az özvegyet történő új házastárs általi túlélés esetén kerül annak tulajdonába.

Ezen hozomány feletti „tulajdonszerzés” egyben a jogszokás magas fokú absztrakciójára is utal. Lényegében ezen szokás útján a népi jog elismeri egy jogosultság, adott esetben egy haszonélvezeti jog önálló vagyoni értékét, a felette való rendelkezési jogot. Figyelembe véve, hogy a rendelkezésre álló adatok szerint a jogszokás már a 18. század második felében megjelent és még a 20. század első évtizedében is létezett Aragónia vidékén, véleményem szerint igen érdekes, hogy a népi jogéletben a szokásjog területén szinte a modern polgárjogot megelőzően, de mindenképp azzal egyidejűleg megjelent a jog ezen igen magas fokú absztrahálódása.

További jellemzője lehet a haszonélvezeti jog polgárjogi tulajdonságának időszaki, meghatározott időre szóló, de legfeljebb holtig tartó jellegéből eredő kifejezett és korábban áttörhetetlennek hitt személyhez kötöttsége, mint alapvető jellemző áttörése. Ezt véleményem szerint kétféleképpen értelmezhetjük, egyrészt felfoghatjuk akként, hogy az új házasságot ezen jogszokás által az aragón vidék földművesei oly mértékű személyegyesülésnek, gazdasági és érzelmi közösségnek tekintették, amely révén az új házastárs részesedhet az özvegy személyét kizárólagosan megillető haszonélvezeti, özvegyi jog tartalmát képező jogosultságokból. Másrészt felfogható úgy is, hogy haszonélvezeti jogot engedélyez a kiskorú helyett és nevében eljáró Családi Tanács az új házastársnak: ily módon az özvegyet megillető haszonélvezeti jogból, özvegyi jogból az új házastárs is részesül, kvázi ezen jog társtulajdonosává válik.

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy ebből a szempontból ezen szokásjog igen keskeny mezsgyén mozog. Végső soron megállapítható az is, hogy a haszonélvezeti jog

személyhez kötöttségének áttörése csak részlegesen történik meg. Nem kerül sor szigorúan véve a haszonélvezeti jog átruházására, mindössze az új házastárs, a megözvegyült házastársát megillető ezen jogosultságból részesítésre kerül, mintegy társhaszonélvezővé válik. Feltehetőleg igen ritka és kevés esetben kerül sor a haszonélvezeti jog kizárólagos gyakorlására, tehát arra, hogy a házassági szerződésben ezen klauzula alkalmazásra kerül és emellett az új házastárs az özvegyet túléli. Ezen jövőbeli és feltételtől függő esemény kevésbé gyakori bekövetkezésére az igen szigorú életkori szabályokból következtethetünk, amelyek nyilvánvalóan praktikus és gyakorlatias okból társulnak ezen jogszokáshoz. Nevezetesen további feltételként határozza meg a jogszokás, hogy a megözvegyült házastárs gyermeke vagy gyermekei legfeljebb 14 évesek lehetnek, e fölötti életkorukban a jogszokás nem alkalmazható; illetve a megözvegyült férfi olyan nővel léphet házasságra, aki legalább 40 éves életkorát betöltötte a házassági szerződés megkötésekor. A megözvegyült nő esetén nincs életkori kötöttség. A férfi azt szeretné, hogy felesége fiatal legyen, aki alkalmas a munkára, a háztartás vezetésére, és ilyen életkorban a gyermekáldás nem valószínűsíthető.³⁸

Amennyiben a megözvegyült házastárs szülei élnek, akkor ők jogosultak a „*casamiento en casa*” engedélyezésére vagy megtagadására, lévén ők az idősek a családban, és a haszonélvezeti joggal rendelkezők, és amíg élnek, fontos számukra, hogy olyan kerüljön a családba, aki érdemes a bizalmukra és akivel egyfajta „közös életet” tudnak élni. Az ő elhalálzásuk esetén két eset különböztethető meg: vagy hagyták diszkrecionálisan a megözvegyült számára vagy rábízták a Családi Tanácsra az újraházasodás eldöntését. Már a házassági szerződés tartalmazza azt a kritériumot, amelyhez igazodnia kell a Családi Tanácsnak a megállapodás jóváhagyásában vagy megtagadásában – néha javaslattal élve „*a gyermekek legjobb nevelését és a vagyon megőrzését figyelembe véve és ezt látva, rendezze el az új szerződési egyezséget*”; vagy „*egyezzen meg a legigazságosabban, a leghasznosabban és legelőnyösebben a vagyon és család megőrzése és jóléte érdekében.*”³⁹

Érdekes, hogy ezen jogintézmény igyekszik a szokásjog keretei közül kitörni. Véleményem szerint, azonban nem sikerül: maga a szakirodalom is folyamatosan és töretlenül helyi szokásjogként értékeli.

Ezen jogintézményben, amely az özvegyi haszonélvezetet terjeszti ki az új házastársra, két cél valósul meg: egy azonnali és egyéni, illetve egy távolabbi és felső szintű. Az előbbi a család tagjainak a védelme, az új házasság megkötésével a család folytonosságának biztosítása, az utóbbi a „ház”, a vagyon megőrzése, a családi és vagyoni egység fenntartása.⁴⁰

Ezen jogintézmény létrejöttének oka és a megállapodás lehetősége – amint *Sánchez Pascual* hangsúlyozza társadalmi fundamentumnak és jogi fundamentumnak nevezve – a szükségben és a szerződéskötési szabadságban rejlik.⁴¹ Szükség, mert az aragón vidék földművesei a mezőgazdaságból és az állattartásból élnek, munkájuk által a létfenntartás, ezáltal a fennmaradás, a gyermekek számára a vagyon megőrzésének a szükségessége. A *casamiento en casa* megállapodás megvalósulása a *Standum*

³⁸ Costa 1981: 211.

³⁹ Costa 1981: 212.

⁴⁰ Sapena 1953: 547–548.

⁴¹ Sanchez Pascual 1944: 436–438.

est chartae elv – mint jogalkotást generáló elv⁴² – alapján a házassági szerződésbe foglalt egyezség, mely nem ellentétes a házasság alapvető céljával.⁴³

Costa úgy értelmezi a *Standum est chartae* elvét az aragón jog alapvető elveként, hogy „a paktumok törvényeket szegnek meg”, és nem abban az értelemben, hogy a Fuerok nem engedik a kiterjesztő értelmezést. A polgári szabadság rendszere pedig kedvez a szokás fejlődésének.⁴⁴

Jellegzetessége ezen jogintézménynek a mindkét házasságból született gyermekek közötti egyenlőség, mely azonban nem abszolút. Ugyanúgy tagjai a családnak, egy közösségben élnek, nemük szerint dolgoznak a családjért, a közösségért, tanulhatnak, elsajátíthatnak egy szakmát. Nem abszolút egyrészt, mert az első házasságból származó gyermekek előnyöket élveznek az általános öröklés vagy az örökös nevezés tekintetében. Általános szabályként a megözvegyült házastárs előző házasságból származó gyermeket nevezik meg örökösnek. Másrészt a különböző házasságokból származó vagyon relatív elkülönülése valósul meg. Az első házasság vagyoni viszonyaira vonatkozó törvényes szabályokat kell alkalmazni a második házasság vagyoni viszonyaira is. Az új házastárs által bevitt vagyon a gyermekei köteles része, azonban a „*casamiento en casa*” házassági szerződés megkötésekor ugyanúgy részesülnek a vagyon köteles részéből, mint az első házasságból származók – kombinálva Fueroval, a második házasságból született gyermekeknek örökölniük kellene a saját vagyonukat és az első terhére a vagyont. Az íratlan szokás létrehozott egy szabályt: ha az új házastárs köteles része elegendő a gyermekei hozományára, beleszámítva a vagyon köteles részét, és ha meghaladja azt, nem ad nekik többet; ha viszont nem éri el, ami hiányzik, a saját vagyona terhére pótolja. Így lesz méltányos.⁴⁵

Jellemző és a jogszokás közel két évszázados léte alatt megfigyelhető, hogy a polgárjog aktuális szabályait igyekeznek betartani. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy egy társadalmi, családi jogintézmény a Családi Tanács szerepe meghatározó és megkerülhetetlen benne. Tulajdonképpen a polgári jog alakításával, egyfajta novációjával próbálnak a vidék földművesei egy jogszokást létrehozni. Egy meglévő jogintézményt, a hasznélvezeti jogot próbálják alakítani. Figyelemmel azonban arra, hogy annak egyik alapvető jellemzőjét, differencia specifikáját próbálják részben sikeresen átörökölni és megváltoztatni, ehhez az írott jog, a tételes jog körében eleve nem vezethet sikerre, így ezen oknál fogva is helyi jogszokás marad. Mindenesetre érdekes megfigyelni, hogy a vidék népe igyekeznek alkalmazni, egyben megújítani és a saját életviszonyaihoz igazítani az írott, tételes polgári jogot, mintegy kifejezve ezzel a tételes jog iránti tiszteletét, ugyanakkor a helyi jogszokásokhoz, jogintézményekhez való (hozomány, Családi Tanács) ragaszkodását is. Ezt a kettőséget nagyon érdekes megfigyelni, hiszen tükrözi a kor társadalmi, gazdasági viszonyait.

A „jogalkotó” – ezen jogszokást megalkotó személy, a jogi kútfő, maga is egy szokásjogi intézmény: a Családi Tanács, mint a tágabb család döntéshozatali joggal felruházott rokonok. Bennük gyökerezik a „*casamiento en casa*” lényege és garanciája.

⁴² Lorente Sanz–Martín Ballesterero 1944: 62.

⁴³ Sapena 1953: 542.

⁴⁴ Gil Novales 2014: 40.

⁴⁵ Costa 1981: 221–222.

A „szokásjogi gyámságot”⁴⁶ testesítik meg, hiszen a Családi Tanács gyakorolja a kiskorúak feletti gyámságot.

A Családi Tanács, mint jogi kútfő, úgy alkot jogot ezen szokásjogban, hogy egy a tételes jogintézményt, a túlélő házastárs haszonélvezeti jogát, az özvegyi jogot, mintegy a szokásjog kereteiből kitekintve, ehhez képest kívülről, a tételes jog rendszeréből próbálja beemelni a szokásjogi rendszerbe, annak ezáltal is egyfajta tekintélyt, hivatalosságot próbál kölcsönözni. Maga az intézmény mégis szokásjogi kútfőtől származik és szokásjogi alapokon marad: az adott közösségen, családon belüli hatállyal bír és szokásként él tovább.

Ez a kettőség megfigyelhető továbbá magában a jogi norma formájában is. A házassági szerződés egy klauzulájaként, kitételeként kell megfogalmazni. A polgárjog által elismert és a helyi szokások által is támogatott házassági szerződés intézményébe próbálja a szokásjogi kútfő beilleszteni a „*casamiento en casa*” az írott, tételes polgárjog szabályaiba nem illeszkedő, sőt azok haszonélvezeti szabályait lényegében áthágó, az írott jog szempontjából érvénytelen kikötését, amely ugyanakkor a helyi jogszokások egyik részlemét képezi és a szerződő felek, valamint a Családi Tanács, így a társadalom által is elismert jogintézmény.

Ezen szokásjogi, tételes jogi, jogelméleti jellemzőkön túlmenően megállapítható továbbá véleményem szerint, hogy a „*casamiento en casa*” szokásjogi intézménye, mintegy tükröképe, rendkívül élénk, impulzív megjelenési formája önmagában is az adott korszak társadalmi, gazdasági viszonyainak, ezen viszonyok változásának.

Ezen jogszokás csak Aragónia vidékén volt megfigyelhető, azonban léte szinte egybeesik az európai történelem „hosszú XIX. századával”. Ez a jogi modernizáció mellett a társadalom és a gazdaság jelentős átalakulását hozó időszak volt. Mindez az aragón vidék életében a mezőgazdasági termelésben is megmutatkozott. Az időszak elején meghatározó volt a hagyományos családi vállalkozás, amelyet a társadalom, a közösség egyik alapegységének is tekintettek. Az úgynevezett nagycsalád ezen társadalmi közösség mellett egyfajta gazdasági egységet is jelentett. Az aragón vidék tanyái, haciendái és a környező, hozzájuk tartozó földterületek megművelésére a nagycsalád volt az adott technikai, fejlettségi viszonyok mellett alkalmas. Emellett ezen földek a család tagjainak létfenntartását, ellátását, fejlődését is biztosítani tudták. Rendkívül fontos volt a nagycsalád fenntartása, valamint a birtoktest egybetartása. Élet-halál kérdés volt az egymásra utaltság. A család tudta fenntartani a gazdaságos mezőgazdasági művelést, amely éppen a család létfenntartásának továbbélésének a záloga, biztosítéka volt. Nyilvánvaló, hogy a XIX. században megfigyelhető technikai fejlődés, a mezőgazdasági gépesítések, a nagybirtokrendszer kialakulása, a nagycsalád, mint társadalmi intézmény és mint gazdasági egység válságát is magával hozta. A korszak végére lényegében ezen gazdasági egység gazdaságos működése nem volt fenntartható. Versenyképtelenné vált, a földek megművelését gazdaságosan a nagycsalád nem tudta elvégezni és az azokból termelt jövedelem sem volt a család fenntartására elegendő.

Az új házasságkötéssel egy új családi rendszert, egy új családi rendet hoznak létre. Az új házastárs az elhunyt házastárséhoz hasonló családjogi pozíciót tölt be. Mindez a családi vagyon és az első házasságból származó kiskorú gyermek érdekében.

⁴⁶ Sanchez Pascual 1944: 454.

A „*casamiento en casa*” intézménye azon házasságok esetén jár nagy „haszonnal”, ahol idő előtt elveszítik az egyik „termelő tagot”, a férjet vagy a feleséget, még kiskorú gyermeket hagyva hátra. Egy új apa vagy egy új anya belépése a családba a legnagyobb családi érdek lehet.⁴⁷

A „*casamiento en casa*” jogintézménye a korszak egyik igen fontos jogintézménye volt. Önmagában lehetővé tette ugyanis az egyre kevésbé versenyképes és egyre inkább elavult gazdálkodási formává, meghaladott társadalmi közösséggé váló nagycsalád fennmaradását még több emberöltőn keresztül. Alapvető célja ugyanis nyilvánvalóan a családi gazdaság: a vagyon, a birtoktest egybetartása volt, ezáltal is a hagyományos termelési egységet próbálták az aragón vidék földművesei fenntartani. Önmagában a jogszokásban látszanak ezek a törekvések, a vagyon, a gazdálkodás fenntartása, a családi gazdasági egység fennmaradására törekvés, a nagycsaládhoz való ragaszkodás. A feszülő ellentéteket mutatja ugyanakkor, hogy ezek az emberek a modern jogintézményekhez próbálnak hasonulni, azokat próbálják alkalmazni (túlélő házastárs, haszonélvezeti jog). Nem kívánnak ugyanakkor elszakadni a tradicionális szokásjogi intézményektől, a Családi Tanácstól, a hozománytól sem. Nem szeretnék ezen régi, hagyományos szokásjogi intézményeket elengedni, megpróbálják azokat megújítani. A megújítás során a tételes, írott jog eszközeihez folyamodnak. Mindez azonban véleményem szerint csak a gazdasági, társadalmi túlélés eszközszerzőként értékelhető. Ezek az emberek szeretnék az új, modern kor kihívásainak, társadalmi és gazdasági kihívásainak is megfelelni, de szeretnék hagyományaikat is megtartani, mind a gazdasági, mind a társadalmi, mind pedig a jog területén.

Nyilvánvaló a kényszerhelyzet: a hagyomány megköveteli, a társadalmi közösség továbbra is előírja házasság esetén a hozomány adását. Ez viszont az özvegy, valamint az örökösök, a kiskorú gyermek vagyonát csorbítaná. Tekintettel vannak nem csak a családi gazdaság vagyontömegének megtartására, azon vagyontömeg megtartására, amely a későbbi hatékony működés záloga, hanem arra is, hogy a még kiskorú örökös, a gyermek az aki, később ezzel a vagyonnal, ezzel a birtoktesttel rendelkezni fog, azon tovább gazdálkodik, így fenntartja ezen társadalmi egységet. A vidék emberei egy egyszerű, de valahol egy zseniális gondolattal, a „semmitől valamit” próbálnak teremteni. A haszonélvezet jogintézményét felhasználva, annak alapvető jellemzőjét csonkítva próbálják elérni, hogy a családi gazdaság alapját képező vagyontömeg ne csorbuljon. Mindemellett a hozományadás is megtörténik. Gondoskodnak ugyanakkor a jogintézmény legitimálásáról is. A jogi kútfő, maga a közösség, a Családi Tanács az, aki a „*casamiento en casa*” jogszokását képező klauzulához hozzájárulását, az újraházasodáshoz, a hozományadáshoz áldását adja.

Úgy gondolom a „*casamiento en casa*”, mint „*sui generis*”⁴⁸ intézmény, jogszokás önmagában szimbolizálja a hely és a korszak társadalmi átalakulásait, a régi és az új társadalomberendezkedést, az átalakuló társadalomban rejlő elképesztő feszültségeket, illetve a korszak ezen szinte megválaszolhatatlan társadalompolitikai, gazdasági, kulturális és jogelméleti kérdéseire adott, a jogszokásban rejlő, az aragón vidék földművesei által megfogalmazott választ.

⁴⁷ Merino y Hernández 1986: 76.

⁴⁸ Sanchez Pascual 1944: 463.

Irodalomjegyzék

BOGIŠIĆ, Valtazar

- 1884 *O obliku nazvanom inokoština u seoskoj porodici Srba i Hrvata*. Beograd: Štamparija napredne stranke.

BOGNÁR Szabina

- 2011 Valtasar Bogišić's Programme on Collecting Legal Customs: its Influence within Hungary. In Breneselović, Luka (ed.): *Spomenica Valtazara Bogišića: o stogodišnjici njegove smrti 24. apr. 2008. godine*. 165–182. Beograd Niš: Službeni glasnik Institut za uporedno pravo Pravni fakultet.

COSTA MARTÍNEZ, Joaquín

- 1879–80 Derecho consuetudinario del Alto Aragón. *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* 27:4.
- 1881 Espíritu del derecho aragonés y del congreso de jurisconsultos de Zaragoza. *Revista General de Legislación y Jurisprudencia* 29:59. 281–303.
- 1883 La libertad civil y el Congreso de Jurisconsultos Aragoneses. *Imprenta de la Revista de Legislación* 15.
- 1902 *Derecho consuetudinario y economía popular de España I-II*. Barcelona: Manuel Soler.
- 1981 *Derecho consuetudinario y economía popular de España I-II*. In Gordon, Cheyney George James – Delgado Echevarría, Jesús – Gil Novales, Alberto – Lacruz Bermejo, José Luis – Martín-Retortillo Baquer, Lorenzo (ed.) *Obras de Joaquín Costa*. Zaragoza: Editorial Guara.

FRAGUAS MADURGA, Lourdes

- 1999 Joaquín Costa y el derecho consuetudinario aragonés. *Anales de la Fundación Joaquín Costa* 16. 95–150.

GIL NOVALES, Alberto

- 2014 *Estudios costistas*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

LORENTE SANZ, José – MARTÍN BALLESTERO, Luis

- 1944 *La norma en el ordenamiento jurídico aragonés*. Zaragoza: Tipografía La Académica.

MATLA Gabriella

- 2017 A spanyol jogszokáskutatás úttörője: Joaquín Costa Martínez. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz új forrásai II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi interdiszciplináris nemzetközi konferencia Szekszárd, 2017. szeptember 28–29.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 7) 261–270. Szekszárd: PTE KPVK.

MERINO Y HERNÁNDEZ, José Luis

- 1986 Joaquín Costa y el derecho consuetudinario aragonés. *Anales de la Fundación Joaquín Costa* 3. 7–82.

NAGY Janka Teodóra – MATLA Gabriella

- 2022 Las características de la investigación del derecho consuetudinario en España y en Hungría a la luz de la obra de Joaquín Costa y Martínez y Ernő Tárkány Szücs. *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos* 44. 257–278.
<https://doi.org/10.4067/s0716-54552022000100257>

ORTEGA COSTA, Trinidad

1998 *Así hablaba Joaquín Costa*. Huesca: Instituto de Estudios Altoaragoneses.

SÁNCHEZ PASCUAL, Francisco

1944 El casamiento en casa. *Anuario de Derecho Aragonés* 1. 433–486.

SAPENA, Joaquín

1953 Un boceto del casamiento en casa. *Revista de Derecho Privado* 37. 545–568.

TAGÁNYI Károly

1919 *A hazai élő jogszokások gyűjtéséről*. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

1976 Az európai jogi néprajz eredményei és feladatai. *Létünk* 4. 86–107.